

ДЕТЕРМІНАНТИ СУЧАСНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ

Максим Мартинюк

канд.екон.наук, завідувач відділу

земельних відносин та природокористування

Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”, Україна

У сучасному світі, що характеризується цифровою революцією, індустрією 4.0, бурхливим розвитком новітніх технологій, та активним їх проникненням в усі сфери соціально-економічного та політичного життя, аграрна політика не лише не втратила своєї актуальності, а й набула абсолютно нової ваги.

Нині значна частина технологічних рішень, орієнтовані саме на агропродовольчий сектор, що у підсумку впливає на форми, методи й підходи до ведення агровиробництва та визначає його аграрну політику. Так, досить часто у світовій аграрній політиці з’являються нові напрями і навіть цілі течії, які з часом набувають домінантного значення, такими наразі є: циркулярна економіка, біоекономіка, зелена економіка тощо. Усі вони безумовно накладають суттєвий відбиток на процеси виробництва, зберігання, переробки сільськогосподарської продукції й сировини, що у свою чергу зумовлює необхідність більш глибокого осмислення сутності “аграрної політики” у світлі нових викликів і нових знань.

Так, у вітчизняній енциклопедичній літературі, зокрема, “Великій українській енциклопедії” та “Економічній енциклопедії” аграрна політика трактується як “стратегічний курс держави та система заходів, спрямованих на ефективний та збалансований розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну наявних форм власності, поліпшення умов життя й побуту його мешканців, забезпечення сировиною харчової та переробної промисловості тощо” [1, 2].

В освітніх джерелах аграрну політику здебільшого визначають як “складову економічної політики, вплив якої поширюється на сільське господарство і дотичні до нього галузі виробництва” [3].

Подекуди в навчальній літературі зустрічається трактування “аграрної політики” як “упорядкованої діяльності держави та закріплених і унормованих нею суспільно-правових інститутів, націлених на формування й підтримання культурних, соціальних, правових і економічних умов життя сільського населення” [4]. Однак на сьогодні такий підхід видається дещо звуженим, оскільки він зосереджується виключно на категорії сільського населення. Проте сучасна аграрна галузь має значно ширші горизонти покриття і дедалі частіше охоплює не лише сільське, але й залучає міське населення, впливаючи таким чином на рівень і якість його життя також. Окрім того, упродовж останнього десятиліття особливої ваги набули екологічні проблеми, які стоять на порядку денному розвинених країн світу та провідних міжнародних інституцій. З огляду на це ми можемо погодитись з авторами у частині, що аграрна політика – це діяльність держави та унормування відповідних інститутів, однак далі пропонуємо сконцентруватися на політичній, господарсько-фінансовій, соціальній та екологічній її складових, а також значенню і ролі у цьому процесі людського капіталу.

У цьому зв'язку звертає на себе увагу визначення аграрної політики, викладене у праці В. Шкляра, де пропонується розглядати її як “державну політику, невід’ємну складову загальної економічної політики України, спрямовану на подолання кризової

ситуації в агропромисловому виробництві, створення соціально-економічних умов життя і праці українських селян на рівні розвинутих країн, забезпечення конкурентоспроможного агропромислового виробництва на світовому аграрному ринку” [5].

Дещо схожі підходи зустрічаються у дослідженнях С. Урба, у яких пропонується розглядати аграрну політику у вузькому і широкому розумінні.

Так, у вузькому розумінні державну аграрну політику автор ідентифікує як “систему цілей і заходів, спрямованих на розвиток аграрного сектора економіки, націлених на створення господарсько-фінансових і політичних ринкових умов в аграрному секторі”. У більш ширшому значенні досліджувана категорія передбачає “застосування структурно-функціонального підходу до розкриття її змісту, включаючи: 1) політику розвитку аграрного сектора; 2) продовольчу політику, що стосується споживання продуктів харчування основними групами і верствами населення; 3) агропромислову політику, яка пов’язана з проблемами обслуговування сільського господарства, у тому числі торгівлю, переробку, сферу виробництва засобів виробництва для галузі; 4) зовнішньоторговельну політику” [6].

Значно глибше розвинув питання сутності аграрної політики О.Скидан, який трактує її як “особливу форму соціально-економічного представництва інтересів різних соціальних верств населення та сфер економічної діяльності, в межах якої за допомогою системи стратегічних і тактичних принципів, цілей, засобів і методів науково-методологічного, політико-правового, соціально-економічного, екологічного, інформаційно-комунікаційного та організаційного характеру вирішуються питання формування продовольчої безпеки держави та забезпечення сталого розвитку сільських територій [7].

Однак, слід зауважити, що за будь-яких умов аграрна політика на національному рівні – це насамперед “діяльність держави, спрямована на створення господарсько-фінансових і політичних рамок умов в аграрному секторі, що реалізується шляхом впливу на економічні процеси, які відбуваються в ньому, через форми і методи, найбільш дієві у сфері аграрної економіки” [8].

Уряди в усьому світі нині використовують політику для сприяння виробництва безпечних харчових продуктів для споживачів, міжнародній торгівлі та економічній стабільності сільськогосподарського сектора. Різні країни по-різному визначають пріоритети питань аграрної політики, використовуючи підходи, які відображають соціально-економічні та геополітичні інтереси конкретної країни [9].

Таким чином, аграрна політика описує закони, інструменти та заходи, пов’язані з сільськогосподарським сектором і торгівлею сільськогосподарською продукцією. Вона охоплює широкий спектр питань, включаючи забезпечення достатньої кількості продуктів харчування за розумними цінами для споживачів, забезпечення безпеки продуктів харчування та покращення якості навколишнього природного середовища. Незважаючи на таку різноманітність, політичні заходи, застосовувані в межах країн протягом певного періоду часу, можна об’єднати в певні категорії, виокремивши інструменти її реалізації [10].

Так, сучасна аграрна політика реалізується за допомогою п’яти видів інструментів: (1) законодавство, (2) податкова політика, (3) інвестиційні проекти та (4) програми підтримки, які зазвичай вимагають значної кількості консультантів та дорадників, що працюють з фермерами, постачальниками сировини, переробниками тощо та (5) співпраця з профільними галузевими асоціаціями. Р. Нортон пропонує дані інструменти комбінувати. Так, на його думку програма може включати інвестиційний компонент або може вимагати внесення спеціальних змін до

законодавства перед її виконанням. Законодавство та підзаконні акти визначають правила гри і регулюють діяльність окремих інститутів та інституцій, таких як гарантійні фонди, субсидії, дотації, формування галузевих асоціацій, як-то асоціації водокористувачів тощо [11].

У минулому більшість сільськогосподарських політик були орієнтовані на виробництво, яке задовольняло лише потреби у продуктах харчування, ігноруючи при цьому підходи, орієнтовані на збереження ресурсів і довкілля [12].

З огляду на це низка вітчизняних і зарубіжних дослідників досить виразно акцентують увагу на необхідності екологізації аграрного виробництва. Так, О.Ходаківська у своїх дослідженнях виокремлює соціально-економічні передумови екологізації аграрного виробництва й аграрної політики, якими є: “сировинний експортоорієнтований напрям аграрного виробництва, що характерний для України; низька конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та сировини на світових ринках через все ще низьку її якість; висока земле-, ресурс- та енергомісткість аграрного сектору; позиціонування України у світі як дешевої ресурсної бази для розміщення іноземних виробництв” [13]. Аналіз основних причин, що зумовлюють необхідність екологізації аграрного виробництва в контексті всебічного розвитку зеленої економіки є потужним теоретико-методологічним базисом формування сучасної еко-соціо-економічної парадигми новітньої аграрної політики.

Початок нинішнього століття ознаменувався становленням і розвитком концепції екологобезпечного й соціально виваженого економічного зростання, що відома під назвою “зелена” економіка [14]. Дана концепція передбачає нарощування обсягу інвестицій в екологоощадні й енергозберігаючі технології, зростання ролі альтернативної енергетики, скорочення частки шкідливих речовини, розвиток низьковуглецевої економіки, популяризацію органічного землеробства й ґрунтозахисних технологій тощо.

Відновлення природних екосистем, забезпечення ефективного й гармонійного функціонування економічної, екологічної та соціальної підсистем у контексті реалізації політики сталого розвитку, стали пріоритетом політичних програм переважної більшості розвинених країн світу. Це торкається і країн Європейського Союзу, які на порядок денний наступних трьох десятиліть винесли на перший план політику європейського зеленого курсу “green deal”. З огляду на євроінтеграційні процеси – європейський зелений курс є досить важливим для України, зокрема і її аграрної сфери [15].

Отже, аграрна політика – це набір правил і інструментів, що постійно розвиваються й удосконалюються. І що важливо, саме вони опосередковують відносини між аграрним сектором, навколишнім середовищем і суспільством. Загалом аграрна політика є складною системою урядових втручань у ринки сировини, ринки виробництва, логістику, торгівлю, інвестиції, аграрну освіту, науку, дорадництво, відновлювані та невідновлювальні природні ресурси, регулювання зовнішніх факторів та експортно-імпортних операцій, а також підтримку пріоритетних галузей виробництва та розподіл продуктів. В умовах війни перед аграрною полікою постають нові виклики, такі як: замінування значних площ земельних угідь, повне або часткове руйнування досить великої кількості господарських комплексів та ферм, втрата активів, блокада морських портів, розірвання традиційних логістичних ланцюгів й економічних зв'язків, суттєве обмеження доступу до ресурсів, що особливо гостро відчувалося у перші місяці повномасштабного російського вторгнення й накладає свій відбиток на економіку

агросектору й дотепер, та безумовно потребує активного пошуку шляхів їх вирішення. Саме ці та інші проблеми мають стати предметом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Аграрна політика. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Аграрна політика](https://vue.gov.ua/Аграрна_політика) (дата звернення: 8.11.2023); 5, с. 17
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах / [За ред. Мочерний С.В.]. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
3. Кваша С.М., Діброва А.Д., Жемойда О.В. Аграрна політика : навчальний посібник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 388 с.
4. Калетнік.М., Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Лутковська С.М. Аграрна політика та земельні відносини: підручник. Вінниця: ВНАУ. 2020. 307 с.
5. Шкляр В. Б. Соціально-економічні мотиви формування та реалізації державної аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2004. № 12. С. 28–32.
6. Урба С. І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України : дис. ... доктора економ. наук; спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Львів, 2019. 562 с.
7. Скидан О. Аграрна політика як пріоритет економічної політики держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 11. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=211>].
8. Нова система підтримки аграріїв в Україні: хто насправді у виграві? URL : <https://voxukraine.org/uk/nova-sistema-pidtrimki-agrariyiv-v-ukrayini-hto-naspravdi-u-vigrashi/>, с. 10.
9. Аграрна політика та продовольча система США <https://straydoginstitute.org/agricultural-policy>; Hans P. Binswanger and Klaus Deininger. Explaining Agricultural and Agrarian Policies in Developing Countries. *Journal of Economic Literature*. 1997,. Vol. 35, No. 4 (Dec., 1997), pp. 1958-2005.
10. Аграрна політика. Oecd-ilibrary. https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy/indicator-group/english_22d89f8c-en.
11. Norton R.D. Policy Frameworks for International Agricultural and Rural Development Encyclopedia of Agriculture and Food Systems 2014, Pages 489-503 <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780080931395/encyclopedia-of-agriculture-and-food-systems> <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-52512-3.00123-6>
12. Abhishek Raj, Manoj Kumar Jhariya, Arnab Banerjee, Ram Swaroop Meena, Nahid Khan, Shailesh Kumar Yadav. Natural Resources Conservation and Advances for Sustainability 2022, Pages 219-241 <https://www.sciencedirect.com/book/9780128229767/natural-resources-conservation-and-advances-for-sustainability> <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822976-7.00017-X>
13. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: монографія. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2015. 348 с.
14. Ходаківська О.В., Шпикуляк О.Г., Супрун О. М. Інститути "зеленої економіки" у забезпеченні сталого розвитку агросектора: теоретичний вимір. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 13-18. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_7_3
15. Khodakivska O., Martynuik M., Lupenko, Yu. Prospective analysis of the implementation of the "green" economy in the agricultural sector of Ukraine for the next 10 years. *Scientific Horizons*. 2023. №26(10), 163-179. doi: 10.48077/scihor10.2023.163.